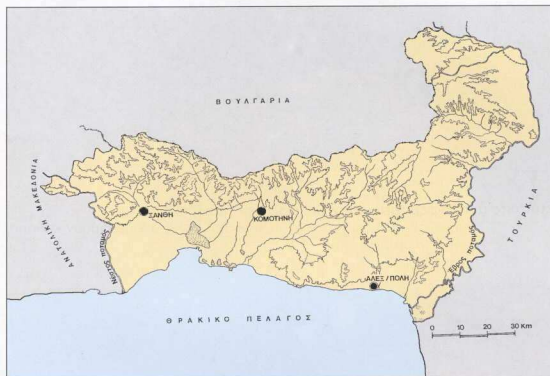

1. Ο χώρος της αιγαιακής Θράκης με την περιοχή της έρευνας (κύκλος) στο νοτιοανατολικό τμήμα της πεδιάδας της Ροδόπης.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ*

Νίκος Ευστρατίου

Επίκουρος Καθηγητής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Albert J. Ammerman

Professor, Colgate University, New York, USA

Τα ευρήματα της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου που εντοπίστηκαν για πρώτη φορά στην αιγαιακή Θράκη έρχονται να καλύψουν ένα σημαντικό ερευνητικό κενό στη μελέτη αυτής της περιοχής του ελλαδικού χώρου. Χαρακτηριστικά λίθινα εργαλεία από τέσσερις τουλάχιστον θέσεις αυτής της περιόδου, που βρέθηκαν στα πλαίσια επιφανειακής έρευνας στην πεδιάδα της Ροδόπης, δείχνουν ότι η περιοχή της Θράκης ήταν κατοικημένη δεκάδες χιλιάδες χρόνια πριν από την αρχή της Νεολιθικής εποχής.

A. Ως τις αρχές της δεκαετίας του '90 ο χώρος της αιγαιακής Θράκης (όπως είναι γνωστό γεωγραφικά το τμήμα της θρακικής γης που ανήκει στην ελληνική επικράτεια) δεν είχε φανερώσει σημάδια παλαιολιθικής ζωής με οποιαδήποτε μορφή (σχ. 1). Υπήρχαν βέβαια οι παλιές αναφορές του καθηγητή Δ. Θεοχάρη για κάποια πα-

λαιολιθικά ευρήματα από την περιοχή του Έβρου (1971), όπως και οι πρόσφατες πληροφορίες του Δ. Τριαντάφυλλου για παρόμοια ευρήματα από τον ίδιο χώρο (1984, 10), που είχαν δημιουργήσει την εντύπωση (τουλάχιστον βιβλιογραφικά) ότι η ανθρώπινη παρουσία στη Θράκη ξεκινάει πολύ πριν από τα νεολιθικά χρόνια.

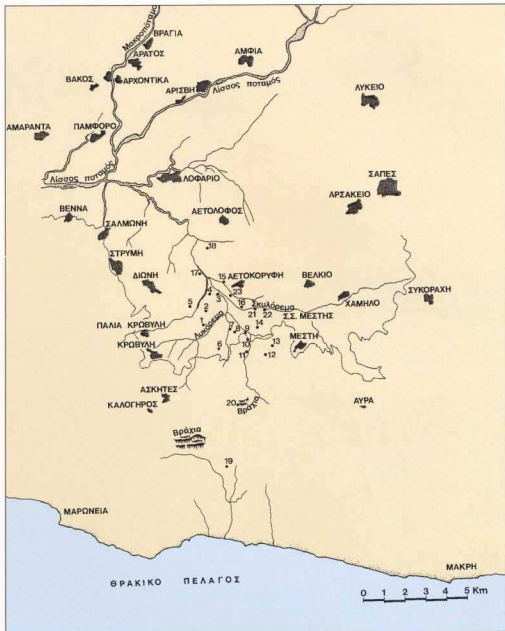

2. Αποψη αλλουβιακών επιχώσεων στην κοίτη του Σκυλορέματος.

Οι πληροφορίες όμως αυτές ποτέ δεν επιβεβαιώθηκαν ούτε από κάποιες επιτόπιες έρευνες αλλά ούτε με τη συλλογή αρχαιολογικού υλικού, το οποίο με σιγουριά θα μπορούσε να ενταχθεί σ'έναν παλαιολιθικό, χρονολογικό ή πολιτισμικό, ορίζοντα. Ως κύρια αιτία αυτής της εικόνας θα μπορούσε με βεβαιότητα να θεωρηθεί η έλλειψη επιτόπιων ερευνών, οι οποίες, κατάλληλα σχεδιασμένες, μεθοδολογικά και θεωρητικά, θα κατόρθωναν να προσεγγίσουν ολοκληρωμένα το ζήτημα της παλαιολιθικής εγκατάστασης στη Θράκη. Ένα δεύτερο σημείο που έχει ενδιαφέρον στο πλαίσιο αυτό

είναι ότι η συστηματική επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα (sunvey) στο χώρο της Θράκης, που θα μπορούσε ίσως παρεμπιπτόντως να είχε οδηγήσει στον εντοπισμό παλαιολιθικών ευρημάτων, είναι ανύπαρκτη και μόνο τα τελευταία χρόνια άρχισε να απασχολεί τις ερευνητικές δραστηριότητες των αρχαιολόγων. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τα πρώτα ευρήματα της Παλαιολιθικής εποχής στην αιγαιική Θράκη, που περιγράφονται πιο κάτω, εντοπίστηκαν στα ευρύτερα πλαίσια μιας τέτοιας επιφανειακής έρευνας (Ευστρατίου, 1992, 643).

Β. Η ΙΘ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κομοτηνής, σε συνεργασία με τον υπογράφοντα και τον καθηγητή Albert Ammerman, του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, αποφάσισε στις αρχές του 1990 να προχωρήσει, για πρώτη φορά στη Θράκη, στο σχεδιασμό μιας φιλόδοξης επιφανειακής έρευνας στην πεδιάδα της Ροδόπης για τον εντοπισμό διαχρονικών ενδείξεων ανθρώπινης εγκατάστασης στην περιοχή. Στα πλαίσια αυτής της έρευνας, η οποία ξεκίνησε δίνοντας προτεραιότητα στη μελέτη περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως της γεωμορφολογίας, της γε-

ωλογίας του χώρου και των εδαφών, αξιολογήθηκαν διάφορες περιοχές της Θράκης, οι οποίες προσφέρονται λιγότερο ή περισσότερο για μια τέτοια συστηματική επιφανειακή επισκόπηση (sunvet) (Ευστρατίου, 1991, 425).

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό σημαντικές παραμέτρους της έρευνας, όπως η τοποθεσία των θέσεων και η ορατότητά τους, το ενδιαφέρον της ερευνητικής ομάδας μονοπάτησε ο χώρος του νοτιοανατολικού τμήματος της πεδιάδας της Ροδόπης (σχ. 1). Πρόκειται για μια περιοχή που ορίζεται στα νότια και ανατολι-

κά από τα υψώματα του Ίσμαρου, ενώ στα βόρεια και δυτικά ορίζεται από τον ποταμό Σκυλόρεμα που διασχίζει την εκτεταμένη πεδιάδα, κόβοντας βαθιές αλλοβιακές επιχωσεις και αποκαλύπτοντας τα βαθύτερα στρώματά της (σχ. 2).

Ενδιαφέροντα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά, σημαντικά για την κατανόηση της γεωμορφολογίας της περιοχής, είναι ο Ερεποτάμος Μικρό Ρέμα, στον οποίο καταλήγουν πολλά φαράγγια, και κυρίως η σύνθετη γεωλογικά ενδιαφέρουσα χαράδρα των Πετρωτών (Frass et al., 1970, 50). Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι η παρουσία πλειστοκαινι-

κών αναβιθιδιών (pleistocene terraces) που εντοπίστηκαν στο γύρω χώρο και οι οποίες αποτελούν, σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις, τμήματα της τεταρτογενούς κοιλάδας που σχηματιζόταν στην περιοχή (σχ. 3) (Fumanal, 1995).

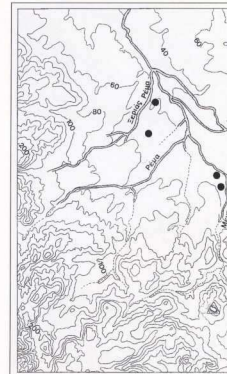
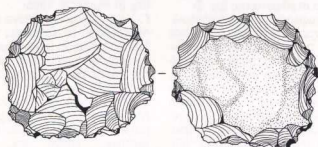
Γ. Η επιφανειακή έρευνα που ακολούθησε το καλοκαίρι του 1993, παρόλο ότι μέχρι σήμερα έχει καλύψει μικρό μόνο τμήμα της παραπάνω περιοχής, οδήγησε στον εντοπισμό σε μια σειρά από σημεία (locations, findspots, sites) λίθινων ευρημάτων που ανήκουν σε μια προνεολιθική εποχή (σχ. 4) (Ammerman, Efstathiou και Adam, 1994). Τα ειδικά χαρα-

4. Γενικό σχέδιο, όπου διακρίνονται, με τοπογραφικές αναφορές κατά προέγερση, τα σημεία συλλογής (findspots) του λίθινου υλικού (23 συνολικά) στην περιοχή της έρευνας.

3. Η περιοχή της έρευνας, όπου διακρίνονται οι πλειστοκαινικές αναβαθμίδες και στο βάθος τα υψώματα του Ίσμαρου (φωτογραφία από βορρά προς νότο).

6. Ο Δισκοειδής πυρήνας (discoid core) της Μέσης Παλαιολιθικής από τη θέση 2 (σχ. Ε. Αδώνη).

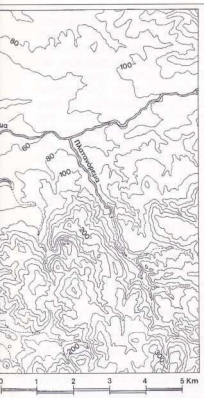
ΚΑ 1:50.000

5. Διακρίνονται οι 4 σίγουρες (μαύροι κύκλοι) θέσεις της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου. Η πηγή των πρώτων υλών σημειώνεται με τριγωνική ένδειξη.

κτριστικά των συγκεκριμένων αυτών σημείων δεν είναι ακόμη σαφή, κάτι που φαίνεται και στην αδυναμία επιλογής της κατάλληλης ορολογίας. Συνελέγησαν ποσότητες λίθινου υλικού από 23 τέτοια διαφορετικά σημεία, κάποια από τα οποία συνιστούν πιθανότατα ασφαλείς ανοικτές παλαιολιθικές θέσεις (σχ. 5). Από τα πρώτα λίθινα εργαλεία που συνελέγησαν ήταν ένας μουστέρσιος δισκοειδής πυρήνας φολιδών (discoid core) και ένα διπλό πλευρικό ξέστρο (double side scraper), που βρέθηκαν στη θέση 2 και

7. Ο εντυπωσιακός βράχος ηφαιστειογενούς προέλευσης, που αποτελεί την πηγή πρώτων υλών κατασκευής εργαλείων.

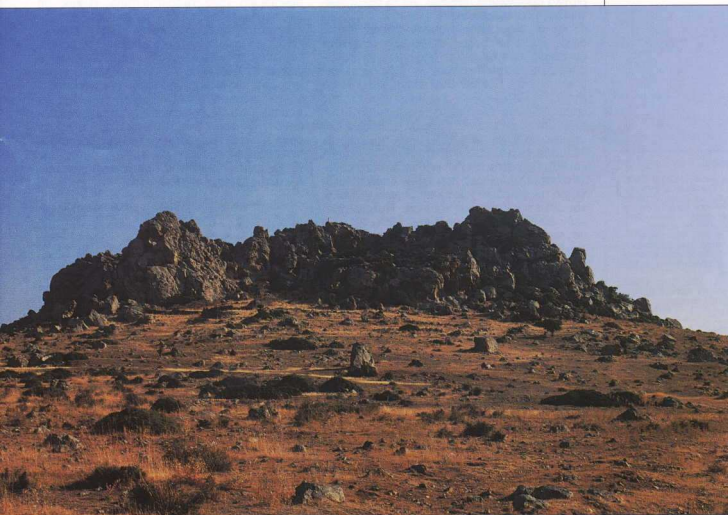
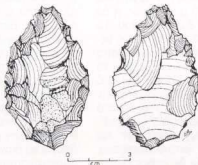

8. Εργαλεία της Μέσης Παλαιολιθικής από πυρτόλιθο από τις θέσεις 9 και 10, όπως φολλίδες Λεβαλλουά (Levallois flakes), γκκοπές (notches) και οδοντώα (denticulates).

9Α και 9Β. Ο πέλεκυς (αμφίπλευρο) της θέσης 10 (σχ. Ε. Αδαμ).

ση 2 και τα οποία τοποθετούνται στη Μέση Παλαιολιθική (σχ. 6). Πολύ πιο ενδιαφέρουσες από πολλές ακόμη αποδείχθηκαν οι θέσεις 9 και 10, που εντοπίστηκαν στη συνέχεια, και οι οποίες βρίσκονται κοντά στην κύρια πηγή προμήθειας πρώτων υλών (πυριτίλιθος), που βρίσκεται 3 χλμ. νοτιότερα και που είναι ένας εντυπωσιακός βράχος πηραιστογενούς προέλευσης (σχ. 7). Γύρω από τον βράχο αυτόν βρέθηκαν πολλά εργαλεία διαφόρων εποχών (Νεολιθική, Εποχή Χαλκού, αλλά και σύγχρονες δεκαόπηρες), ένδειξη ότι η πηγή αυτή προμήθευε πρώτες ύλες για την κατασκευή λίθινων εργαλείων από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, οι θέσεις 9 και 10 εντοπίστηκαν σε πλειστοκαινικές αναβαθμιδές και καλύπτουν η μιν πρώτη μια έκταση 180 μ. μήκους και 120 μ. πλάτους η δε δεύτερη ένα χώρο διαμέτρου 80 μ. περίπου. Το λίθινο υλικό που συλλεγή από τις δύο αυτές θέσεις είναι σημαντικό σε ποσότητα—114 κομμάτια από τη θέση 9 και 234 από τη 10—, πολλά από τα οποία ήταν τέχνερμα (artefacts)—91 και 168 από τις θέσεις 9 και 10 αντίστοιχα—, σύμφωνα με την δρ. Ευγενία Αδάμ, ειδική αρχαιολόγο σε θέματα παλαιολιθικής τεχνολογίας. Ανάμεσα στα τέχνερμα των δύο αυτών θέσεων αναγνωρίστηκαν και αρκετά εργαλεία (tools), όπως ξέστρα (scrapers), γκοπέλες (notches) (σχ. 8), ένας δεύτερος δισκοειδής πυρήνας (discoid core), όμως με αυτόν που αναφέρθηκε πιο πάνω, και τα πολύ χαρακτηριστικά αμφίπλευρα (bifaces), για τα οποία γίνεται λόγος αμέσως πιο κάτω.

Αν και η μελέτη λίθινο υλικό από τις θέσεις αυτές βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, υπάρχουν συγκεκριμένα εργαλεία τα οποία με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους εντάσσονται με βεβαιότητα στην Παλαιολιθική εποχή, και μάλιστα στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει ένας πέλεκυς η αμφίπλευρο, όπως ονομάζεται, φτιαγμένος πάνω σε φοιλίδα με διαστάσεις 65,5 χιλ. μήκος, 39,0 χιλ. πλάτος και 16,0 πάχος, που βρέθηκε στη θέση 10 (σχ. 9Α και 9Β). Πρόκειται για ένα από τα λιγοστά εργαλεία αυτού του είδους που έχουν βρεθεί σ'ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο και τα οποία χρονολογούνται στην Κατώτερη και Μέση Παλαιολιθική περίοδο (Runnels και van Andel, 1993, 191). Το συγκεκριμένο αμφίπλευρο της Ροδόπης ανήκει στη Μέση Παλαιολιθική περίοδο και θα μπορούσε να χρονολογηθεί περίπου στα μέσα των τελευταίων 100.000 χρόνων, αν και η χρονολόγηση μεμονωμένων ευρημάτων χωρίς αναοικονομικές αναφορές ή άλλες συνοδευτικές ενδείξεις είναι παρακινδυνευμένη. Ένα δεύτερο παρόμοιο εργαλείο, σπασμένο αυτή τη φορά, προέρχεται από την κοντινή θέση 9. Η παρουσία και των δύο στη Θράκη θα μπορούσε να θεωρηθεί εξαιρετικά σημαντική εξαιτίας της ομοιότητάς τους στην Ελλάδα αλλά και γιατί παραπέμπουν με ασφάλεια σε συγκεκριμένες πολιτισμικές φάσεις και χρονικές περιόδους.

Δ. Η έρευνα στην περιοχή "Κρωβύλης-Πετρωτών", αν και βρίσκεται ακόμη στην αρχή της, έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό στη μελέτη της Παλαιολιθικής περιόδου του ελλαδικού χώρου. Υπάρχουν σήμερα για πρώτη φορά ασφαλείς ενδείξεις ότι η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή της αιγιακής Θράκης ξεκινάει

από τη Μέση Παλαιολιθική περίοδο. Επιφανειακά ευρήματα από τέσσερις τουλάχιστον διαφορετικές ανοικτές θέσεις στη υποίαννατική πεδιάδα της Ροδόπης υποδηλώνουν ότι ο ελλαδικός χώρος ανατολικά του ποταμού Νέστον είχε κατοικήθει από ομάδες κυνηγών και προφυλλεκτών τα τελευταία 100.000 χρόνια τουλάχιστον, και πολύ πριν από την εμφάνιση των πρώτων μόνιμων γεωργικοκτηνοτροφικών οικισμών της Νεολιθικής εποχής. Οι προκαταρκτικές γεωμορφολογικές παρατηρήσεις που έγιναν στην περιοχή των θέσεων που εντοπίστηκαν μέχρι τώρα—πρόκειται για μελέτη δύο τοπογραφικών προφίλων με κατεύθυνση βορρά/νότου και ενός ανατολικά/δυτικά—περιγράφουν μια κοιλιά που κατά το Πλειστοκαινό χαρακτηρίσθη, ανάμεσα στ' άλλα, από φαινόμενα ενδορροισμού, κάτι που ευνοούσε ιδιαίτερα την παρουσία παλαιολιθικών ομάδων: μικρές λίμνες και βάλτοι με πηγές φρέσκου νερού, όπου κατέρευαν κυνηγοί και θηράματα, και το κυριότερο, η παρουσία πολύ κοντά μιας αξιολογής από πλευράς δυνατότητας επεξεργασίας πηγής πυριτίλιθου, η οποία προμήθευε την πρώτη ύλη για την κατασκευή παλαιολιθικών εργαλείων (Fumanal, 1995).

Η αρχαιολογική έρευνα στη Θράκη έχει πολύ δρόμο να διανύσει ακόμη προτού γίνει δυνατή η αποκατάσταση των περιβαλλοντικών συνθηκών μέσα στις οποίες τελικά λειτουργούσαν οι παλαιολιθικές αυτές ομάδες ή αναγνωρίσουν τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, κυρίως σε σχέση με τις εξελίξεις στην γειτονική περιοχή. Όλα αυτά απαιτούν ειδικές γεωμορφολογικές και άλλες περιβαλλοντικές μελέτες, την αποκατάσταση της τυπολογικής παράδοσης όσον αφορά τη λιθοτεχνία και τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά της, και το κυριότερο, προϋποθέτουν τη διενέργεια ανασκαφών, οι οποίες θα αποκαλύψουν χώρους και μορφές εγκατάστασης στην περιοχή. Αυτά αποτελούν άλλωστε μερικούς από τους στόχους του φιλόδοξου διεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος της ΙΘ' Εφορείας Κομνηνών, που βρίσκεται σε εξέλιξη στην περιοχή της Ροδόπης.

* Η έρευνα αυτή ενισχύθηκε οικονομικά το 1993 από ερευνητικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το πρώτο αποτέλεσμα της έρευνας ανακοινώθηκαν στο Διεθνές Συνέδριο για την Παλαιολιθική στην Ελλάδα, που έγινε στα Γιάννινα το Σεπτέμβριο του 1994. Πολύς ευχαριστίας οφείλονται στον προϊστάμενο της Εφορείας Κομνηνών Διαμαντή Τριανταφύλλο για τη βοήθειά του, στη δρ. Ευγενία Αδάμ, που μελέτησε το υλικό της επιφανειακής συλλογής, στην καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Βαλεντίας της Ισπανίας Maria-Pilar Fumanal, για την προκαταρκτική εξέταση της γεωμορφολογίας της περιοχής, και στις συνοδευτικές Ντούσκα Ούρεν, Μαρία Νίνου, Βίβη Ελεγκάνη, Μαρίνα Τσακλήκη και Ελένη Παπαγιάννη, που πήραν μέρος στην έρευνα.

Βιβλιογραφία

- Albert J. Ammerman, N. Elstratiou & E. Adam, 1994. "First evidence of Palaeolithic finds in Aegean Thrace". A Conference on Palaeolithic Studies in Greece and Adjacent Areas, Ioannina 1994, British School at Athens (in press).
- Ευστρατίου Ν., 1991. "Νεότερες ενδείξεις για την προϊστορική εγκατάσταση στη Θράκη". Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη (ΑΕΜΘ), 5, 425-438, Θεσσαλονίκη.
- Ευστρατίου Ν., 1992. "Προνεολιθικά ευρήματα από την Αιγιακή Θράκη", ΑΕΜΘ, 6, 643-651, Θεσσαλονίκη.
- Frigas A., Hegewald S., R. M. Tesch, C. & K. Arkas, 1970. "The Geology of the Graben of Petrita (Thrace, NE Greece)". Geologica Fumana 2: 50-63.
- Mania-Pilar Fumanal, 1995. "Considerations sobre la evolución geomorfológica del valle del Mikro Ruma" (αδημοσίευτο), Valencia.
- Θεοχαράς Δ., 1971. Η προϊστορία της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Αθήνα.
- Runnels, C. & Tj. H. Van Andel, 1993. "A handbook from Kokkinopilos, Epirus, and its implications for the Palaeolithic of Greece". Journal of Field Archaeology, 20, 191-203.
- Τριανταφύλλος Δ., 1994. "Η προϊστορία στο χώρο της Δυτικής Θράκης", Αρχαιολογία, 13, 10-19, Αθήνα.

The First Palaeolithic Finds in Thrace

N. Eustratiou - A. J. Ammerman

This is a preliminary report on survey work which was carried out by the Ephorate of Antiquities of Komotini in the southeastern part of the Rhodope plain in Thrace. The research, still in progress, led to the discovery, for the first time in this part of Greece, of Palaeolithic material which is dated to the Middle Palaeolithic period. Four different findspots with lithic elements of this period have been located in the area of 'Krovili-Petrotia'. Among the finds is a biface, made of flake, one of the very few artifacts of this kind that have been recovered in Greece so far.